

A SOCIOLOGICAL TRADITION OF TOLERANCE IN THE CONTEXT OF MOUNTAIN AND PLAIN CULTURE

Merve Kübra Taş

Abstract

Sociologically, the tradition of tolerance in a society is formed over time and connects that society deeply. Sometimes humor, which is traditionally present in culture, also has a unifying role for society. Geography has been effective in the formation of mountainous and plain separation and cultural dialogue. Considering that migration routes from past to present are also effective in the formation of these cultures, cultural transfer will be better understood.

Sometimes by being subjected to segregation between societies although they have been classified with various names such as Bektashi, Kızılbaş, Yazıt, Dağlı, Ovalı, these cultures are essentially nourished from the same source. When considered in terms of folk literature, these differences have formed humorous types and anecdotes. In this study, based on the example of an anecdote compiled from Konya Karapınar, information about the contribution of Dağlı and Ovalı characterization to the humor element of the region and also the cultural characteristics of these types will be given. These elements are also seen in different regions of Turkey and especially in immigrants. This shows us that culture is continuous and continues through transfer and migration.

Keywords: *Dağlı (Mountain Culture), Ovalı (Plain Culture), Anekdot, Humor, Karapınar, Konya, Culture.*

SOSYOLOJİK AÇIDAN DAĞLI VE OVALI KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA OLUŞAN TOPLUMSAL BİR HOŞGÖRÜ GELENEĞİ

Merve Kübra Taş*

Öz

Sosyolojik açıdan bir toplumda hoşgörü geleneği zamanla oluşur ve o toplumu birbirine derinden bağlar. Bazen geleneksel olarak kültürün içinde var olan mizahın da toplumu birleştirici rolü vardır. Dağlı ve ovalı ayrımının ve kültürel diyalogların oluşmasında coğrafya etkili olmuştur. Bu kültürlerin oluşumunda geçmişten günümüze göç yollarının da etkin olduğu düşünülürse, kültür aktarımı daha iyi anlaşılacaktır. Kimi zaman toplumlar arasında ayrıma tabi tutularak Bektaşî, Kızılbaş, Yezit, Dağlı, Ovalı gibi çeşitli adlandırmalarla sınıflandırmaya çalışılmışlarsa da bu kültürler özde aynı kaynaktan beslenmektedir. Halk edebiyatı açısından düşünüldüğünde bu farklılaşmalar çoğu zaman mizahî tipleri ve fıkraları oluşturmuştur. Fıkralar, kültürü tanıtan ve toplum hakkında çeşitli bilgiler sunan araçlardır. Bu çalışmada Konya ilinin Karapınar ilçesinden derlenen bir fıkra örneğinden hareketle, Dağlı ve Ovalı tiplişmesinin bölge mizah unsuruna katkısı ve aynı zamanda bu tiplerin kültürel özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Bu unsurlar, Türkiye'nin farklı bölgelerinde ve özellikle göçmenlerde görülmektedir. Bu bize kültürün devamlı olduğunu, aktarım ve göçler yoluyla süregeldiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dağlı, Ovalı, Fıkra, Mizah, Karapınar, Konya, Kültür.

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, e mail: taskubramerve@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8449-4495>.

Bu makaleye atf için: Taş, Kübra Merve. (2021). Sosyolojik Açıdan Dağlı ve Ovalı Kültürü Bağlamında Oluşan Toplumsal Bir Hoşgörü Geleneği, SDE Akademi Dergisi, 1(2), 74-91.

Giriş

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) verdiği bilgiye göre Dağlı, dağlık bölge halkından olan kimselere söylenen bir sıfattır. Aynı zamanda Dağlı sıfatına yüklenen anlamlar “kaba saba, görgüsüz” olarak verilmiştir. Ovalı ise “ovada yaşayan”, “ovalı kimse” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2020). Görüldüğü üzere Dağlı ya da Ovalı olmak coğrafya ile ilgili çeşitlenmelerdir. Konya'nın dağ köylerinde yaşayanlar için “Dağlı” sıfatı kullanılırken Konya'da ve Konya'nın ova köylerinde yaşayanlara “Ovalı” denilmektedir.

“Dağlılar” toplum adlandırması, Türk toponomi tanımlarında adeta bir kod oluşturmuştur.

“Atatürk, Kürtçe konuşan Türkler için “Dağlı Türkler” tanımını kullanmıştır. Dağlı adlandırması sınırlarımız dışındaki kültür bağımız olan toplumlarla da en önemli ortaklıklarımızdan biridir. Balkanlar Türk kültür coğrafyası halklarından Goralar/Pomaklar münasebetiyle de karşımıza çıkmaktadır. Balkanların Dağlıları Kosova ve Batı Trakya'da olduğu gibi Azerbaycan Dağlıları, Dağıstan Dağlıları, Altay Dağlıları, Doğu Türkistan Dağlıları toplum adı olarak da bilinmektedirler” (Kalafat, 2011:46-49).

Bu kültürel kodlar, maddi bir sınır bağı olmasa da manevi bir gönül bağıyla bir ülkede yaşayanları arada tutmaya devam etmektedir.

Kültürün oluşmasına katkı sağlayan coğrafi konum aynı zamanda halk edebiyatı ürünlerine de kaynaklık etmektedir. Ürünlerin oluşmasında kültürel hareketlilik önemli bir yere sahiptir. Kültürel etkileşim zamanla toplum içerisinde yerli bir edebiyatın doğmasına yardımcı olmuştur. Bu yerli edebiyatın mizah unsuru olan yerel tipleri ise toplumun yapısı hakkında bilgi vericidir. Konya'nın yüksek ve dağlık kesimlerinde yaşayan “Dağlı” ve ovada yaşayan “Ovalı” insanlar zamanla bölgeden yapılan derlemeler sayesinde mizahi birer tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk milletinin zengin zekâsını ve mizahı üretebilme gücünü gösteren bu iki tip zamanla bölgelerin de halk edebiyatı ürünlerine katkı sağlamıştır. Coğrafya olarak aynı bölgenin farklı kesimlerinde yaşayan özde aynı sözde zıt Dağlı-Ovalı tipi kültürün dinamik olduğunun ve coğrafyanın kültür üzerindeki etkisinin örneğini temsil edebilecek mahiyettedir.

Coğrafya kaderdir diyen İbn-i Haldun'a göre coğrafi koşullar ve iklim insanlık tarihinin anlaşılması için çok önemlidir. Ünlü sosyolog, coğrafyanın etkisinin yol açtığı değişkenleri oldukça değerli görmektedir. Bunun yanında yaşadığımız iklim de yaşam biçimimize yön verebilmektedir. Şöyle ki yeme-içme şeklimizden barınma koşullarımıza kadar maddi ve manevi kültürün her alanında coğrafyanın etkisi vardır. Bu düşünceler doğrultusunda coğrafya kader değil de nedir? Bu bereketli zengin topraklarda yaşadığımızdan dolayı bu kadar çeşitli ve zengin bir kültürün parçası değil miyiz? Birbirinden zıt fikirleri olsa da bir kere aynı havadan solumuş aynı sudan içmiş insanları ortak çatı altında barındıran yine bu coğrafya değil midir?

Yaşanılan coğrafyanın dağlık veya düzlük olması insanın yaşam şeklini de belirlemektedir. Orta Asya kökenli oldukları bilinen Sümerler, kendileri gibi tarım yapmayan; avcı, et yiyen insanları ötekileştiriyor ve kaba saba, barbar insanlar olarak nitelendiriyorlardı (Alpar, 2014: 29). Bu bir noktada şehirde yaşayanların kendini belli kurallar çevresinde yaşamaya alıştırmalarının ve kendisini diğerlerinden farklılaştırma düşüncesinin bir sonucuydu. Aynı şekilde Konya'da ovada yaşayanlar da şehirleşmeye daha yakın olduklarından Dağlıları kente ve kentleşmeye aykırı kaba saba oldukları yönünde eleştirmişlerdir. Bazı durumlarda ise Dağlılardan günah keçisi yaratmışlardır. Günah keçisi yaratma düşüncesi üzerine ünlü sosyolog Giddens, "Önyargılar sıklıkla bir grubun sabit ve kalıplaşmış bir biçimde tanımladığı kalıp yargılar üzerine inşa edilir. Bazı kalıp yargılarda gerçeklik payı vardır; oysa diğerleri, tümüyle bir yerine geçirme mekanizmasıdır. Günah keçisi yaratmak, durumları kötü olan iki etnik grubun birbirleriyle ekonomik kazanımlar için rekabet ettiği durumlarda yaygındır. Örneğin etnik azınlıklara ırkçı saldırılar yönelten insanların ekonomik durumu çoklukla onlarınki ile benzerdir. Günah keçisi yaratma sıklıkla, kişinin kendi arzularını ya da niteliklerini bilinç dışı bir biçimde başkalarına atfettiği yansıtmayı gerektirir" demektedir (Giddens,2012:538-539). Ekonomik gücün bu çekişmeyi tetiklediği bir gerçektir.

Küçükbezirci de bu görüşü destekler nitelikte: "Konya'da çobanlar geldikleri yerlere, devamlı yaşadıkları yörelerine göre ikiye ayrılırlar. Ayrıca çobanların geldikleri coğrafya özellikleri

de adlandırılmalarına etki yapmıştır. Dağlık bölgelerdeki köylerden gelip çobanlık yapanlara, “dağlı çobanlar” denir. Dağ köylerinden olan çobanlara, aşiretlerden gelme çobanlar çok kere, çoban duracakları köylerde bir topluluk kuramazlarsa, hemşericilik kayırcılığını ortadan kaldıramazlarsa aralarında uyumsuzluklar varsa, köylerindeki bütün çobanların aynı yörelerden gelme olmalarına dikkat ederler.”

Şeklinde coğrafya ve ekonomi hususuna değinmiştir. Aslında Ovalılar 10.000 yıl öncesinde yaşayan atalarına duydukları özlemi bastırıyor olabilirler mi? Yaşam şekilleri ile doğal olanı koruyan ve ilk hâlden uzaklaşmayan ve kaba saba denilerek ayrıştırılmaya çalışılan Dağlılara karşı içten içe bir özlem duyuyor olabilirler mi? Ya da Dağlı- Ovalı meselesi ekonomik bir çekişme sonrasında oluşmuş bir kültürel sınıflaşma mı?

Tüm bu sorular sosyoloji, psikoloji ve ilgili bilimlerin ışığında yanıtlanabilir. Biz bu varsayımlardan hareketle Dağlı ve Ovalı çekişmesinden doğan mizah unsuruna bir örnekle katkıda bulunacağız. Bu kültürler üzerine toplanacak malzemeler ve yapılacak çalışmalar neticesinde varsayımlarımız gerçeğe dönüşebilecektir. Şüphesiz bu bilgiler ilerleyerek devam edecektir. Halk edebiyatı ve Halk bilimine önemli katkıları bulunan rahmetli Ali Berat Alptekin’in hocalarından duyduğu bir sözü benim de kendisinden işittiğim üzere “İlmi yeni nesiller geliştirecektir.” Bu düşünceden hareketle Türkiye ve Türkiye dışında derlemeler yaygınlaştıkça örnekler de çoğalacaktır.

Yaşanılan coğrafya insanı pek çok açıdan etkilemektedir. İkamet yeri statüyü gösterir, güvenlik sağlar, geçinmeyle büsbütün iç içe geçer (Giddens, 2012: 561). Dağlılar, coğrafi olarak dar alanlarda ikamet edip imece usulü sayesinde işlerini kolaylıkla tamamlayabilmektedirler. Ovalılar ise yüz ölçümünün olumsuz etkisinden dolayı bireysel çalışma şekline sahip olmuşlardır. Bu bireysellik zamanla Ovalıların kurumsal hayata geçişini kolaylaştırmıştır. Şehirlerin büyümesi ve kalkınması sonucunda Ovalılar eğitilmiş olmaya Dağlılardan daha yakın olmuşlardır. Anlaşıldığı üzere yerleşim yeri ekonomik faaliyetleri de etkilemektedir. Konargöçer Yörük halkı hayvancılıkla uğraşırken ovada yaşayan konarlar tarafından tarım yapılmaktadır. Sadece ekonomik yaşam değil toplumdaki cinsiyet rolleri de

yaşadığımız yer ve yaptığımız ekonomik faaliyet ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyet ayrımı *Dağlı* halkta daha az hissedilmektedir. Bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür:

“Toplumsal cinsiyet tabakalaşması, yerel toplulukta kadınlarla erkeklerin alanları birbirinden kesin hatlarla ayrıldığında belirginleşir. Erkekler evlerinden uzun süre ayrı olduğunda kadınlar başlıca geçim faaliyetlerini yürütüyorsa, cinsel eşitlik baş göstermektedir fakat sabanla tarımın yükselişi sonrasında kadınlar insanlık tarihinde ilk kez, üretimden uzaklaştılar.” (Kottak, 2008: 462-463).

Ovaya ve tarıma geçişle birlikte cinsiyet ayrımı da baş göstermiştir. *Dağlı* halkta kadın ve erkek eşitliği coğrafyanın ağır şartlarından dolayı ayrılmamıştır. Kadın ve erkek aynı zorlukta çalışmaktadır. Deneyimlerin aynı olmasından dolayı bir cinsiyetin diğerine karşı üstünlüğü yoktur. Bu daha çok atalarımızın avcı toplayıcı kültürünü anımsatmaktadır. Yazın toplayıp sakladığını kışın yiyen *Dağlı* halkı atalarımıza bu yönüyle benzetmektedir. Tarım ile uğraşan *Ovalı* halkta ise durum oldukça farklıdır. Ovada yaşayan halkta eğitim alma ve ovadan dışarı çıkma yaygın olarak görülmektedir. Bir cinsiyetin ova dışına çıkıp deneyimlediği yeni yaşam senaryoları diğer cinsiyet üzerinde üstünlük sağlamasına sebep olabilmekte ve sonucunda da ayrılmış bir toplum ve cinsiyet rolleri görülebilmektedir.

Yörük kültürü ile ilgilenen Fatih Uslu bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde izah etmiştir:

“Anadolu insanının tipik özelliklerini taşımakla birlikte Ovalı-Dağlı veya Manav-Yörük gibi unsurlar arasındaki farklılıklar yüzyıllar öncesine kadar uzanır. Anadolu’da yaşayan Asurlular dağlılar için Şaddua kelimesini kullanırken, Pisidia’da yani Taşeli platosunda yaşayan Romalılar dağlık bölgelere Trakheitos ve oradaki yaşayanlara da Trakheiotis demişlerdir. Hilakku yani Klikyá’da da (Adana Bölgesi) benzer durumlar söz konusudur. Yörükler, koyun ve keçi sürülerini otlatmak üzere o mezradan bu mezraya sürekli hareket ederler. Dağlı ve ovalı tartışmalarının kökeni de buralara kadar dayanır; ko-

yunları olan Yörükler ovalarda keçileri olan konargöçer Yörükler de dağlık alanlarda davarlarını otlatırlar. Koyun, taşlık ve engebeli arazileri sevmezken keçiler adeta bu araziler için yaratılmışlardır. İşte burada başlayan ayrışma Anadolu'da yaşayan medeniyetlerde de iki kutuplu bir hayat tarzı oluşmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde de Toroslarda yaşayan Yörük Oğuz boylarına Dağlı, Konya ovasında yaşayan Türkmenlere ise Ovalı denilmektedir” (Uslu, 2015: 31-32).

Konya'nın; Hadim, Bozkır, Taşkent ve Güneysınır ilçeleri geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bu bölgelerde yaşayanlar da kendilerini *Dağlı* olarak adlandırmaktadırlar (Ayva, 2003: 273-280). Bu bölgelerden yapılan derlemeler ise bölge halkının kültürü hakkında ayrıntılı bilgileri gün yüzüne çıkaracaktır. Bu derlemelere büyük emek harcayan önemli bir alan araştırmacısı olan Yaşar Kalafat, Dağlı'nın aynı zamanda göçmenin geldiği bölgeye göre isim almasından kaynaklı olduğunu vurgulayarak; Güney Bulgaristan'ın dağlık bölgesinden göç edenlere Dağlılar, Karacaova bölgesinden gelenlere ise Karacaovalılar denildiğini tespit etmiştir. (Kalafat – Ulutin, 2015: 35). Bu göçmenler geldikleri bölgenin kültürünü taşıyarak buradaki halk ile birleşmiş ve ortak bir kültürel dil oluşmuştur. Bahsedilen bu halklar ile Konya'daki Dağlı köyler arasında ortaklıkları ölçecek bir derleme çalışması, dünya çapında boy gösteren Covid-19 salgınından sonraki araştırma konusu olacaktır. Bu çalışmada, bölgeden daha önce derlenmiş olan bir fıkradan hareketle *Dağlı* ve *Ovalı* kültürünün edebiyatımıza ne şekilde yansımış olduğu gösterilecektir.

Dağlı köylerin dil özellikleri hakkında bir çalışma yapan Aziz Ayva, coğrafi ve sosyo-ekonomik koşulların dil özelliklerini etkilediğini belirtmektedir:

“Konya'nın ova kesimlerindeki ekonomik faaliyetler ile dağlık bölgelerindeki ekonomik faaliyetler arasında büyük farklılıklar vardır. Dolayısıyla, bu bölgelerde yaşayan Konyalılar da yaşadıkları coğrafyanın tesiriyle farklı bir konuşma üslubunu benimsemişler, söz varlıklarını kısmen de olsa diğer bölgelerden ayırmışlardır. Bu bilinçli bir seçim olmamakla beraber, zaman içerisinde bu farklılıklar bir kıstas ve övünç kaynağı hâline gelmiştir” (2003: 273-280).

Dil özelliklerinin ayrışması ile birlikte edebi ürünlerde de dil üzerinden çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Zamanla bu çeşitlilik iki bölge halkı arasında mizaha da tesir etmiştir. Böylece Konya'nın Dağlı ve Ovalı kesimleri arasındaki coğrafi, ekonomik, sosyokültürel ayrışmalar mizahı geliştirmiştir.

Konya'da dağlık köyde yaşayanların halk edebiyatı ve dil ürünleri zaman zaman konu hakkında çalışanlar tarafından yazıya geçirilmektedir. Dağlı tipinin geniş bir coğrafyaya yayılmasından dolayı makalenin sınırları bakımından Karapınar örneği temele alınacaktır. Karapınar'da bir fıkra tipi olan Gırlı Yağıb'ın meşhur “*Dağlı Olacağına Şehirli Olsun*” fıkrasından hareketle Dağlı ve Ovalı fıkra tipi oluşmuştur.

Dağlı ve Ovalı kültürler arasındaki mizah unsuru şu sebeplere bağlanabilir: Öncelikle dağlık köyler, göçler sonucunda ilk yerleşim yeri olan bölgelerdir. İnsanların birlikte yaşamasına elverişli olması ve göçler sonucunda oluşan güvenlik kaygısı, dağlık alanları cazibe merkezi hâline getirmiştir. Zamanla coğrafi ve beşerî etkenler sonucunda dağdan ovaya, köyden kente doğru göçler başlamıştır. Dağdan gelenler bağdakileri kovunca da aranan günah keçisi bulunmuştur. Sonrasında ekonomik rekabet ve ikamet kaygısı Dağlı ve Ovalı insanlar arasında çatışmaya, bu çatışmalar da edebî ürünlere yansımıştır. Çalışmaya konu olan edebî ürünümüz fıkradır. Karapınar'dan derlenmiş olan fıkra, Dağlı ve Ovalı halk arasındaki mizahın derinliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu fıkraya konu olan Gırlı Yağıb ise Dağlı'ya örnek teşkil edecek mahallî bir tiptir.

1. Fıkra ve Fıkra Tipleri

Edebiyatımızda fıkra türünün birbirinden farklı tanımları yapılmıştır. Dursun Yıldırım'a göre: “Fıkra, hikâye çekirdeğinin hayattan alınmış bir vaka veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimaî ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, ziddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerinden her birine verilen isimdir. Türk fıkraları konularını tama-

mıyla yaşanmış hayat sahnelerinden alır. Bir fıkra umumiyetle tek bir vaka üzerine kurulur, fakat birden fazla vakanın yer aldığı fıkralar da mevcuttur (Yıldırım, 1999: 3-5). Bu tanımlamaların ışığında Yıldırım, Türk fıkra tiplerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1.1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler

- a. Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünü kabul edilen tipler: Nasreddin Hoca.
- b. Türk boyları arasında tanınan tipler: İncili Çavuş, Bekrî Mustafa, Esenpulat, Ahmet Akay, Kemîne.
- c. Türk boyları arasında halkın veya zümrelerin ortak unsurlarının birleştirilmesinden doğan tipler: Bektaşî, Aldar Köse.
- ç. Aydınlar arasından çıkan tipler: Haşmet, Koca Ragıp Paşa, Mîrâli, Nasreddin Tusî, Keçecizâde İzzet Molla.
- d. Mahallî tipler.
- e. Belli bir devrin kültürü içinde yaratılan tipler: Karagöz.

2. Zümre tipleri (Mevlevî, Yörük, Terekeme, Tahtacı, Köylü, vd.)

3. Azınlık tipleri (Yahudi, Rum)

4. Bölge ve yöre tipleri (Kayserili, Çemişkezekli, Andavallı, Karadenizli, Konyalı vd.)

5. Yabancı fıkra tipleri (Behlül, Karakuşî Kadi)

6. Gündelik fıkra tipleri

- a. Aile fertleriyle alâkalı tipler (Ana-baba, karı-koca, kaynana, baba-çocuk, anne-çocuk vd.)
- b. Mariz ve kötü tipler (Deli, hasis, cimri, pinti, kör, topal, sağır, dil-siz, hırsız, dolandırıcı, eşkıya, yankesici vd.)
- c. Sanat ve meslekleri temsil eden tipler (Ressam, şair, doktor, avukat, hâkim, bezirgân, bakkal, kasap, molla, asker, vd.)

7. Moda tipler (Yıldırım, 1999: 25-32). Bu tip sınıflaması içerisinde Gırlı Yağb mahalli bir fıkra tipidir.

1.2. Mahallî Fıkra Tipi Olarak Gırlı Yağıb

Türk sözlü edebiyatında anlatma esasına bağlı bir tür olan fıkra kavramı yaşam var olduğu sürece olay ve durumlar çevresinde oluşmaya devam edecektir. Güldürürken öğreten fıkralar, hayatın her alanında fonksiyonel olarak kullanılmaktadır. Hayattan mizah çıkarılacak olursa yaşanan olaylara her zaman aynı çizgiden bakılması muhtemeldir. Mizah, aksaklıkları ve yanlışları gösterir. Göstermekle kalmayıp bu eğri büğrü şeylerin nasıl doğru hâle getirebileceğinin kurallarını öğretir. Bu öğretme işini ise gizli iletilerle yerine getirir. Bu yönüyle diğer edebî türlerden oldukça farklıdır. Bugün baktığımız zaman, hemen hemen her alanda ve aklımıza gelecek her konu ile ilgili fıkra bulunmaktadır. Bunda halkımızın mizahî kabiliyetinin de payı yadsınamaz bir gerçektir.

Mahallî bir tip yaratmak kültürün birikimine dayanmaktadır. Bir medeniyet, hayalinde kurguladıkları ile mazhar olabilmektedir. Türk halkı, mahallî tipler üretilip onları anlattıkları fıkralarla kalıcı hâle getirebilmiş ve adeta marka tipler oluşturabilmiştir. Türklerin pek çok fıkra tipinin olması ve dünyaca ünlü fıkra tiplerine sahip olması elbette ki bu alanda ne derece önemli bir üretici olduğunu göstermektedir.

Karapınar'da en önemli mahallî fıkra tiplerinden birisi Gırlı Yağıb'dır. Gırlı Yağıb, bölgenin insanlarını aklı, bilgisi, uyanıklığı ve hazırcıvaplığı ile temsil etmektedir. Gırlı Yağıb, fıkralarda kendisini değil Karapınar'ı temsil etmektedir. Bu sebeple Karapınar'ı anlamak ve insanları hakkında bilgi sahibi olmak isteniyorsa ilk önce anlaşılması gereken kişi Gırlı Yağıb'dır. *Gırlı Yağıb, Karapınar'ın Karacadağ yöresi, Karaören köyünden, Dağlıoğulları sülalesinden Ömer Ağa'nın oğludur. Tahminen 1878-1930 yılları arasında yaşamıştır. Şiir, destan ve mektupları hâlen okunmaktadır. Bütün bunları yakın arkadaşı Hod Ali (Ali Yıldırım) vasıtasıyla elde edebilmiş bulunmaktayız* (Sakaoğlu, 1992: 29-30). Mizah ustası Yakup Cansu, halk arasında Gırlı Yağıb lakabıyla bilinmektedir. Gırlı Yağıb'a ait olduğu söylenen fıkra, şiir, destan ve mektuplar halk arasında hâlâ günceldir. Ne var ki yaşadığı dönemlerde söylediği bütün sözler kaleme alınmamış, ancak çok yakın arkadaşı Hodalı olarak bilinen Ali Yıldırım tarafından ezberlenerek günümüze kadar bazı eksikliklerle intikal etmiştir (Gündüz, 1988: 8).

Gırlı Yağıb ve köylülerine Dağlı denilmektedir. Dağlı insanlar Ovalı (şehirli) insanlar tarafından sık sık kaba olmaları yönüyle eleştirilmiştir. Bu yönüyle Dağlı ve Ovalı çatışması mizahı da beraberinde getirmiştir. Gırlı Yağıb hazırcevap fıkra tipine örnek verilebilir. Hazırcevap kişiler, olaylara pratik bir bakış açısıyla bakarlar. Bu insanlar, asıl söylenmek istenileni çok kolay kavrayıp direktifler karşısında mantıklı ve hızlı cevaplar verirler. Bu, âdeta aklın önceden kurulmuş bir makine gibi çalışmasıdır. Hiçbir zaman şaşırmadan hızlıca cevaplar veren hazırcevap insanların uyanık fikirleri vardır. Hazırcevap sıfatına sahip olan insanlar zeki ve uyanıktır. Karapınar fıkralarında başta Gırlı Yağıb olmak üzere hazırcevap tipler vardır. Karapınarlı fıkra tipleri, beklenmedik sorulara hazır ve mantıklı cevaplar verme vasfına sahiptirler. Kentli, uyanık insanlar tarafından sürekli kandırılmak istenen yöre halkı, kendi savunma mekanizmasını bu şekilde geliştirmiştir (Taş, 2017: 26). Gırlı Yağıb'ın bir Dağlı olduğu düşünülürse bu insanların hazırcevap, zeki ve uyanık olduklarını söylemek yerinde olacaktır.

Eğiste fıkraları üzerine detaylı bir çalışma hazırlayan Kalaycı, Eğiste yöresinde var olan Dağlı tipinin özelliklerini ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Eğiste, Akdeniz Bölgesi'nin yüksek kesimlerinde, Toros dağlarının eteklerinde yer almaktadır. Her ne kadar harita üzerinde Akdeniz Bölgesi'nde yer alsa da karasal iklim hüküm sürmektedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir, tarım yapılabilecek alan oldukça azdır. Halk geçimini genel olarak küçükbaş hayvancılıktan ve meyvecilikten sağlamaktadır. Eğiste'nin bu coğrafi durumu sosyal yapıya büyük oranda yansımış ve Konya'da dağ köylüleri için söylenen “havası sert, suyu sert, insanı mert” sözüne mazhar bir topluluk yaratmıştır.” (Ayva- Kalaycı, 2016: 31)

Bu çalışmada bir dağ köyü olan Eğiste hakkında bilgiler bulunmakla birlikte diğer dağ köylerinde yaşayan Dağlı insanlar hakkında da önemli bilgilere yer verilmiştir. Dağlı insanların sinirli olduklarından söz edilmekle beraber öfkelerinin saman alevi gibi çabuk yanıp söndüğü söylenmektedir. Çabuk sinirlenen bu insanlara “efe” denildiği ve zor coğrafi şartlara ve yaşam koşullarına karşı dayanıklı oldukları da belirtilmiştir. Gırlı Yağıb da

bir dağ köylüsü ve Dağlı olarak sert yapısına rağmen oldukça pratik zekâlı ve hazırcevaptır.

Mahallî bir tip olan Dağlı Gırlı Yağıb'ın çevresinde gelişen ve genel olarak Dağlı tipinin de anahtarı olan fıkra şu şekildedir:

3. Dağlı Tipi Fıkra Örneği

3.1. Dağlı Olacağına Şehirli Olsun

Gırlı Yağıb, pazar ihtiyacını görmek için Ereğli'ye gider. Deli Mustafa'nın hanında konaklar, Gırlı Yağıb'ı tanıyanlar toplanırlar ve sohbet esnasında önlerindeki bir masanın bir ayağı kısa olduğu için topallar. Ağalardan biri yanlarında oturan birine;

-Bir dağlı bul gel masanın ayağına koy, der. Gırlı Yağıb hemen ahıra gider ve eline bir tezek alır gelir ve tezeği masanın ayağının altına koyar:

-Dağlı olacağına şehirli olsun, der (Gündüz 1988: 8, Altunel 1990:435). Bu fıkroda, dağ köyleri ile ova köyleri arasında doğan sosyoekonomik ve sosyokültürel çekişmelerin mizaha yansımaları açıkça görülmektedir. Aslında bütün fıkra tipleri öz kişilikleri unutulmuş şahıslar arasında yaratılmıştır. Doğduğu ve yaşadığı cemiyetin ortak yönlerini temsil ettiği ölçüde de tip yayılma, tanınma ve kabul edilme alanını genişletmiştir. Beşerî ve içtimai unsurları bünyesinde taşıyan fıkra tipleri, kalıcılık ve ebedilik vasfına ulaşmıştır (Altunel, 1990: 23). Gırlı Yağıb da bu anlamda öz kişiliği unutulmuş fakat Dağlı tipini simgelediği için kalıcı olmuştur. Feyzi Halıcı, Konya fıkraları adlı kitabında “*Konya fıkraları Konya'nın Konya insanının bir yaşam öyküsüdür. Günlük hayattan tarihi hayata taşıyan günlük öykülerdir bunlar. Konya'nın tek mil hayatı bu fıkralardır. Bu fıkralar Konyalının genel kültürünün bir endam aynasıdır. İnsanoğlu söyleyemediği, söyleyemeyeceği birçok gerçekleri fıkralarda dile getirir, fıkralarda yaşatır.*” demiştir (akt Altunel, 1990: 31). Altunel bu düşüncenin mahallî fıkra tiplerinde de desteklendiğini belirtmektedir. Altunel'e göre, mahallî fıkraların her biri kendi bölgelerinden değişik mesajlar vermektedir (1990: 31). Mahallî fıkralar incelendiği zaman iklimin, ekonomik kaynakların, yaşam koşullarının ve kültürün fıkralar üzerindeki etkisini görmektedir. Hayatlarını çiftçilik ve hayvancılık sayesinde devam ettiren bu insanların,

fıkralarında bu ekonomik kolların etkisi görülebilmektedir. Ağa-köylü sınıfları arasındaki mücadele, köy halkının birbirleriyle iletişimi de fıkralara yansımıştır. Bu örneklerden hareketle fıkralar coğrafya, tarih, sosyoloji ve antropolojiden bağımsız değildir. Fıkralarda, çoğunlukla bir toplumun ruh hâli ortaya koyulmuştur. Toplumun rahatsız oldukları, memnun olmadıkları, saflıkları, ahmaklıkları ve toplumun törpülenmesi gereken tarafları; ders çıkarılması için ters psikoloji oluşturacak şekilde zıtlıklar yöntemiyle fıkra metinlerine yansıtılmıştır (Taş, 2017:16).

Toplumların ekonomik faaliyetleri, beşerî ve kültürel tutumları, inançları, yaşamı anlayış tarzları, hayata bakış açıları fıkralardan edinilebilmektedir. Bu doğrultuda fıkralar, farklı disiplinlere de kaynaklık yapabilmektedir. Fıkralarda gördüğümüz her tip aslında topluma ışık tutmaktadır. Fıkralar, Türk kültürünün ve Türk karakter yapısının en önemli göstergelerindedir. Gırlı Yağb ve ona bağlı anlatılan bu fıkra aslında Türk Dağlı tipinin bir nevi karakter analizidir. Gırlı Yağb'a bağlı anlatılan başka bir fıkrada da Dağlı tipi ile kaba saba olduğu gerekçesi ile alay etmek isteyen köylüler, Gırlı'nın pratik zekâsı ve zekiliği karşısında gülünç duruma düşmüşlerdir. Dağlı insanlar, coğrafi şartlar dolayısıyla sert mizaçlı olabilirler fakat onlar nüktedan, zeki, mert ve pratik zekâ gibi vasıflara sahiplerdir.

Sonuç

Bir toplumun mizah duygusu uzun yıllar içinde oluşur ve bunu coğrafya, tarih, sosyoloji ve antropolojiden ayrı düşünmek mümkün değildir. Mizah bir yandan yaşama renk katarken, aynı zamanda sosyolojik olarak da o toplumu hissettirmeden birbirine bağlar, birleştirir. Coğrafi konum özelliklerinin halkın yaratım gücü sayesinde edebi ürünlere yansıdığı bir gerçektir. Halk, yaşadıkları gerçekleri bazen olduğundan fazla, aşırı ve zıt göstermiştir. Bu zıtlıklar zamanla mizahı doğurmuştur. Güldürürken düşündüren fıkralar mizahın kullanıldığı en önemli alanlardan biridir. Sözlü ürünlerin yaygın olduğu dönemde halkın kulaktan kulağa ve irticalen aktarımında fıkra türünün önemli bir yeri olmuştur. Akılda kalıcılığı ve aktarımının kolay olması sayesinde insanlar düşünmeye ve ders çıkarmaya eğlenceli yollarla sevk edilmiştir. Bir fıkra örneğinde halkın içerisindeki

zıtlıklar ve mizah unsurları rahatlıkla çıkarılabilmektedir. Halkın güldüğü, üzerine düşündüğü ve sonrasında üretim yaptığı konular temelde o toplum hakkındaki sosyokültürel bilgilerin verilerini oluşturmaktadır. Bu sosyokültürel veriler ışığında bir toplum hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Nihayetinde insanlığın mağaralara resimler yapması da bir rastlantı değildir. Geçmişten günümüze insan; anlatmak, bilinmek ve yaşantılarını yaygınlaştırmak istemektedir. Bu bilinme isteği beraberinde üretim çabasını getirmektedir. Dağlı ve Ovalı insanların arasındaki çatışma da beraberinde bir yörenin mizahını bu sayede fıkralarını doğurmuştur. Karapınar fıkraları, mahallî tipleri sayesinde bölge mizahına da katkı sağlamıştır. Konya'nın sahip olduğu mahallî fıkra tiplerinin zenginliği bir bakıma kültürel çeşitliliğin işaretidir. Coğrafyanın kader olduğu gerçeğinden hareketle zengin coğrafi ve beşerî yapının Türk fıkra tipine etkisi de örneklerle izaha açıktır. Kültür halktan bağımsız olmadığı gibi halk da kültürden ayrılmış değildir. Bir Karapınar fıkrasından hareketle edindiğimiz halk bilimi unsurlarının bu kadarla sınırlı olmadığı aşikârdır ve açıklanmaya muhtaçtır. Türkiye ve Türkiye dışındaki coğrafyalarda Dağlı ve Ovalı kavramı ortaktır. Bu coğrafyalardaki Dağlı ve Ovalı tiplerinin mizahını, inanışlarını, halk bilimi ve edebiyatı unsurlarını toplamak ve bir haritasını çıkarmak bu çalışmalara büyük katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Alpar, Güray. (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Tarihi, Palet Yayınları: Konya.

Altunel, İbrahim. (1990). Anadolu Mahallî Fıkra Tipleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme Metinler): Konya 1990, Selçuk Üniversitesi Doktora Tezi, (Dnş: Prof. Dr. Saim Sakaoglu), s. 697

Ayva, Aziz. (2003). “*Konya Dağ Köyleri Ağızlarından Derlemeler*”, Yeni İpek Yolu/ Konya Kitabı, Konya, 273-280.

Ayva, Aziz- Kalaycı, Muhammed, “*Anadolu Bölge ve Yöre Tipleri Bağlamında Eğiteli/ Bağbaşı (Konya) Fıkraları*, SUTAD, 2017, s. 47, s. 119-136.

Giddens, Anthony. (2012), Sosyoloji, Kırmızı Yayınları: İstanbul.

Gündüz, İbrahim. (1988). Karapınar Folkloru, Karapınar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları: Konya.

Kalafat, Yaşar. (2011), “*Karşılaştırmalı Goral/ Goralı Halk İnançları*”, İkibinyirmüç, S.123, s. 46-49.

Kalafat, Yaşar- Ulutin, Hakan, “*Karşılaştırmalı Gacal- Gerlova- Çıtak-Tozlu Türkleri Halk İnançları*, Kültür Evreni, 2015, s. 26. s.32-49.

Kottak, Phillip. (2008). Antroloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, Ütopya Yayınları: Ankara.

Küçükbezirci, Seyit. (2013). Konya Folkloru, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.

Sakaoglu, Saim. (1992). Türk Fıkraları ve Nasrettin Hoca, Selçuk Üniversitesi Yayınları: Konya.

Taş, Kübra Merve. (2017). Karapınar Fıkraları Üzerine Bir İnceleme, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Semineri.

Uslu, Fatih. (2015). Bozahmetli Yörük Aşireti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Konya 2015, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Dnş: Doç. Dr. Ertan Özensel), s. 271.

Yıldırım, Dursun. (1999). Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Akçağ Yayınları: Ankara.

İnternet Kaynakçası

Türk Dil Kurumu (2020), <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 16.12.2020).

Extended Summary

Anecdotes are one of the most important indicators of Turkish culture and Turkish character structure. *Gırlı Yağıb* and this anecdote related to him is actually a kind of character analysis of the Turkish type (*Dağlı*). In another anecdote related to *Gırlı Yağıb*, the villagers who wanted to make fun of the *Dağlı* type on the grounds that he was rude, were ridiculous in the face of *Gırlı*'s practical intelligence and cleverness. *Dağlı* type may be tough-tempered due to geographical conditions, but they have qualities such as witty, intelligent, brave and practical intelligence.

In this study, based on the example of an anecdote compiled from Konya Karapınar, information about the contribution of *Dağlı* and *Ovalı* characterization to the humor element of the region and also the cultural characteristics of these types will be given. These elements are also seen in different regions of Turkey and especially in immigrants. This shows us that culture is continuous and continues through transfer and migration.

Sociologically, the tradition of tolerance in a society is formed over time and connects that society deeply. Sometimes humor, which is traditionally present in culture, also has a unifying role for society. Geography has been effective in the formation of mountainous and plain separation and cultural dialogue. Considering that migration routes from past to present are also effective in the formation of these cultures, cultural transfer will be better understood. Sometimes by being subjected to segregation between societies although they have been classified with various names such as *Bektashi*, *Kızılbaş*, *Yazıt*, *Dağlı*, *Ovalı*, these cultures are essentially nourished from the same source. When considered in terms of folk literature, these differences have formed humorous types and anecdotes.

While humor adds color to life, it also connects and unites that society sociologically without making you feel it. It is a fact that the characteristics of the geographical location are reflected in the literary works thanks to the creative power of the people. The public sometimes showed the realities they lived in more, excessively and contrary to what they were. In the example of an anecdote, the contrasts and humor elements in the public can be easily extracted. The subjects that the people laugh about, think about

and then produce basically constitute the data of socio-cultural information about that society. Along with the conflict between the people of the Dağlı and the Ovalı, the humor of a region has formed the anecdotes.